

**Preliminary Observation Results of the Greenbug (*Schizaphis graminum*
Rond.) in Wheat Crops in Furqat District
(On the Example of Oybek Temirov)**

Yusupova Muxlisa Olimjon qizi

Student of Biology, Kokand State University

yusupovamuhlisa890@gmail.com

Abstract

This article presents the results of a preliminary study on the distribution, population dynamics, and damage severity of the wheat aphid (*Schizaphis graminum* Rond.) in wheat fields of the “Oybek Temirov” farm in Furqat district. Visual observations and counts were carried out for (March 30 – April 26) on 49 hectares of wheat (variety “Yasavul”) [1, 4]. The average aphid density ranged from 5 to 10 individuals per stem, reaching up to 18 individuals in some areas. The damage severity was assessed as weak (2 points). Affected plants showed 10-20% leaf yellowing in the form of small yellow spots [2, 5]. Recommendations for aphid control are also provided.

Keywords: wheat aphid, *Schizaphis graminum*, wheat, “Yasavul” variety, Furqat district, pest, weak damage severity

Annotatsiya. Ushbu maqolada Furqat tumanidagi “Oybek Temirov” fermer xo‘jaligining bug‘doy maydonlarida katta g‘alla shirasi (*Schizaphis graminum* Rond.)ning tarqalishi, rivojlanish dinamikasi va zarar yetkazish darajasi o‘rganildi. 30-martdan 26-aprelgacha 49 gektar bug‘doy maydonida (nav “Yasavul”) vizual kuzatuvlar va hisob-kitoblar olib borildi [1, 4]. Natijalarga ko‘ra, shiraning o‘rtacha zichligi 1 tupda 5-10 tadan, ayrim joylarda 18 tagacha yetgan. Zararlanish darajasi kuchsiz (2 ball) deb baholandi. Zararlangan o‘simliklarda barglarning 10-20% qismida mayda sariq dog‘lar va engil sarg‘ayish kuzatildi [2, 5]. Maqolada shira bilan kurashish bo‘yicha tavsiyalar ham berilgan.

Kalit soʻzlar: katta gʻalla shirasi, *Schizaphis graminum*, bugʻdoy, “Yasavul” navi, Furqat tumani, zararkunanda, kuchsiz zararlanish.

Аннотация. В данной статье изучены распространение, динамика развития и степень вредоносности большой злаковой тли (*Schizaphis graminum* Rond.) на посевах пшеницы в фермерском хозяйстве «Ойбек Темиров» Фуркатского района. В течение (30 марта – 26 апреля) проведены визуальные наблюдения и учеты на 49 гектарах пшеницы сорта «Ясавул» [1, 4]. По результатам, средняя плотность тли составила 5–10 особей на стебель, местами до 18 особей. Степень повреждения оценена как слабая (2 балла). На пораженных растениях отмечено пожелтение 10-20% листьев в виде мелких желтых пятен [2, 5]. В статье также даны рекомендации по борьбе с тлей.

Ключевые слова: большая злаковая тля, *Schizaphis graminum*, пшеница, сорт «Ясавул», Фуркатский район, вредитель, слабая степень повреждения.

Kirish. Bugʻdoy Oʻzbekiston Respublikasining asosiy strategik oziq-ovqat ekinlaridan biri hisoblanadi. Fargʻona viloyatining Furqat tumanida ham bugʻdoy yetishtirish keng yoʻlga qoʻyilgan. Biroq, bugʻdoy plantatsiyalariga jiddiy zarar yetkazuvchi zararkunandalar qatorida katta gʻalla shirasi (*Schizaphis graminum* Rond.) muhim oʻrin tutadi [1, 3]. Ushbu tur nafaqat shira, balki virusli kasalliklar (masalan, sariq maysa virusi) tarqatuvchisi sifatida ham xavfli hisoblanadi [2].

Furqat tumanida ushbu zararkunandaning biologiyasi va ekologiyasi yetarlicha oʻrganilmagan [6]. Ayniqsa, hududda ekiladigan bugʻdoy navlarining shiraga chidamliligi boʻyicha maʼlumotlar kam [7]. Shu sababli, “Oybek Temirov” fermer xoʻjaligi bazasida 30-martdan 26-aprelgacha (4 hafta) boʻlgan amaliyot davomida kuzatuvlar olib borildi. Maqolaning maqsadi – “Yasavul” navli bugʻdoyda katta gʻalla shirasining dastlabki tarqalish darajasi va rivojlanish dinamikasini aniqlash hamda unga qarshi kurash boʻyicha tavsiyalar ishlab chiqishdir.

Tadqiqot obyekti va metodikasi: Kuzatuvlar Farg‘ona viloyati Furqat tumanidagi “Oybek Temirov” fermer xo‘jaligining 49 gektar bug‘doy maydonida olib borildi. Tadqiqot 2025-yil 30-martdan 26-aprelgacha (jami 4 hafta) davom etdi. Bug‘doy navi “Yasavul” – mahalliy seleksiyali qattiq bug‘doy navi, o‘rtacha pishar, qurg‘oqchilikka chidamli [7]. Har haftada 10 ta nuqtada (har bir nuqtada 10 tup o‘simlik) vizual hisob-kitob usuli bilan shiralar soni aniqlandi [4]. Hisob-kitoblar erta tongda (soat 8:00-9:00) o‘tkazildi.

Zararlanish darajasini baholash: 5 ballik shkala bo‘yicha [5]:

- 0 ball – zarar yo‘q
- 1 ball – juda kuchsiz (barglarning 10% gacha zararlangan)
- **2 ball – kuchsiz (10-25%)**
- 3 ball – o‘rtacha (25-50%)
- 4 ball – kuchli (50-75%)
- 5 ball – juda kuchli (75-100%)

Havo harorati va nisbiy namlik ma‘lumotlari mahalliy meteorologiya stansiyasidan olindi. Fermer xo‘jaligi ma‘lumotlariga ko‘ra, 49 gektar bug‘doy bilan bir qatorda 49,5 gektar paxta ham ekilgan.

Tadqiqot natijalari. To‘rt hafta davomida olib borilgan hisob-kitoblar shuni ko‘rsatdiki, katta g‘alla shirasi barcha kuzatuv nuqtalarida uchraydi. Eng yuqori zichlik kuzatuvning so‘nggi haftasida (20-26 aprel) qayd etildi – o‘rtacha 1 tupga 10,2 ta shira. Eng past zichlik esa 1-haftada (30 mart – 5 aprel) – o‘rtacha 1 tupga 3,8 ta shira. Kuzatuv davrida havo haroratining asta-sekin ko‘tarilishi (15°C dan 24°C gacha) bilan birga shira soni ham o‘shib bordi [2, 3].

1-jadval. Katta g‘alla shirasining haftalik o‘rtacha zichligi (1 tupdagi shira soni)

Hafta	Sana oralig‘i	O‘rtacha zichlik	Maksimal zichlik
-------	---------------	------------------	------------------

1	30 mart – 5 aprel	3,8	7
2	6-12 aprel	6,2	12
3	13-19 aprel	8,7	16
4	20-26 aprel	10,2	18

Kuzatuvlar davomida “Yasavul” navli bug‘doyda katta g‘alla shirasi yetkazgan zarar **kuchsiz (2 ball)** deb baholandi [5]. Zararlanish asosan barglarning pastki qismlarida kuzatildi. Kuzatuv oxiriga kelib zararlangan barglarning 10-20% qismida mayda sariq dog‘lar va engil sarg‘ayish qayd etildi. O‘simliklarning o‘shida sezilarli orqada qolish kuzatilmadi.

2-jadval. Haftalar bo‘yicha zararlanish darajasi (ball)

Hafta	Sana oralig‘i	Zararlanish darajasi (ball)	Izoh
1	30 mart – 5 aprel	1 (juda kuchsiz)	Barglarning 5-8% da mayda sariq dog‘lar
2	6-12 aprel	1-2 (juda kuchsizdan kuchsizga)	Barglarning 8-12% da sarg‘ayish
3	13-19 aprel	2 (kuchsiz)	Barglarning 12-15% da sarg‘ayish
4	20-26 aprel	2 (kuchsiz)	Barglarning 15-18% da sarg‘ayish

Zararlangan o‘simliklar asosan maydonning chekka qatorlarida (ayniqsa, paxta maydoniga yaqin joylarda) ko‘proq edi [1]. Maydonning shimoliy chekkasida (yo‘l bo‘yida) shira zichligi o‘rtacha 12-15 tagacha yetgan bo‘lsa-da, zararlanish darajasi 2 ball (kuchsiz) dan oshmadi. Maydonning markaziy qismlarida zararlanish darajasi 1-1,5 ball (juda kuchsiz) atrofida bo‘lgan. Kuzatuvlar davomida “Yasavul” navi shira

zararlanishiga nisbatan **yuqori chidamlilik** ko'rsatdi [7]. Qo'shni maydonlardagi boshqa navlarga (masalan, "Krasnodar" navi) qiyoslaganda, "Yasavul"da zararlanish intensivligi taxminan 20-25% past bo'lgan. Zararlanishning kuchsiz (2 ball) darajada bo'lishi aynan shu navning chidamlilik xususiyati bilan bog'liq. Kuzatuv davrida o'rtacha harorat 14,8°C dan 24,1°C gacha, nisbiy namlik esa 48-65% oralig'ida bo'lgan. Shiraning ko'payishi 18°C dan yuqori haroratlarda faollashgan [2, 3]. Eng yuqori zichlik 22-24°C harorat va 50-55% namlikda (4-hafta) kuzatilgan, biroq bu zichlik ham zararlanishni kuchsiz (2 ball) darajadan oshira olmagan.

3-jadval. Haftalik o'rtacha harorat va namlik

Hafta	Sana oralig'i	O'rtacha harorat (°C)	O'rtacha namlik (%)
1	30 mart – 5 aprel	14,8	62
2	6-12 aprel	17,5	58
3	13-19 aprel	20,3	53
4	20-26 aprel	23,2	51

Xulosa. Katta g'alla shirasi "Oybek Temirov" fermer xo'jaligining "Yasavul" navli bug'doy maydonlarida kam tarqalgan (uchrash chastotasi 20%) [1, 6]. Kuzatuv davri oxiriga kelib (26-aprel) shiraning o'rtacha zichligi 1 tupda 10,2 taga, maksimal zichligi esa 18 taga yetgan. "Yasavul" navli bug'doyda zararlanish darajasi **kuchsiz (2 ball)** deb baholandi, ya'ni barglarning atigi 10-20% qismida mayda sariq dog'lar kuzatilgan [5]. Iqtisodiy zarar chegarasidan (1 tupda 5-8 ta) yuqori zichlik 2-haftadan boshlab (6-12 aprel) qayd etilgan bo'lsa-da, "Yasavul" navining chidamliligi tufayli zararlanish kuchsiz darajada saqlanib qolgan [7]. Kuzatuv davri (30 mart – 26 aprel) bahorning erta davriga to'g'ri kelgan va zararlanish xo'jalik uchun xavf tug'dirmaydigan darajada bo'lgan. Zararlanish kuchsiz (2 ball) darajada bo'lganligi sababli, hech qanday kimyoviy ishlov berish talab etilmaydi [5]. Faqat agrotexnik usullar (maydonni begona o'tlardan tozalash, sug'orish rejimiga rioya qilish) kifoya.

Bug‘doydan keyingi qoldiqlarni chuqur haydash (25-27 sm), almashlab ekishga rioya qilish [1]. Paxta va bug‘doy maydonlari orasida 5-10 m kenglikdagi himoya zonasini qoldirish. “Yasavul” navining shiraga nisbatan yuqori chidamliligi hisobga olinib, ushbu navni tumanda kengroq ekish tavsiya etiladi [7]. Agar shira soni 1 tupda 20 tadan oshsa va zararlanish 3 ball (o‘rtacha) ga yetgan taqdirdagina kimyoviy kurash qo‘llanishi mumkin [5]. Ruxsat etilgan insektitsidlar: “Karaté Zeon 050 CS” (0,3 l/ga) yoki “Confidor Extra” (0,2 l/ga). Paxta maydoniga yaqinligi sababli atrof-muhitga zarar yetkazmaslikka alohida e‘tibor qaratish lozim. Tabiiy dushmanlar (barg qo‘ng‘izi, sirfid lichinkalari, ladybug) faoliyatini rag‘batlantirish uchun insektitsidlarni haddan tashqari qo‘llamaslik.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

[1] Абдуллаев И.Х., Ахмедов М.Х. Злаковые тли Узбекистана и меры борьбы с ними. – Ташкент: Фан, 2018. – 128 с.

[2] Тожибоев Ш.Т., Каримова Д.Р. Биологические особенности большой злаковой тли (*Schizaphis graminum* Rond.) в условиях Ферганской долины // Защита растений. – 2020. – №2. – С. 34-38.

[3] Blackman R.L., Eastop V.F. Aphids on the World’s Crops: An Identification and Information Guide. – 2nd ed. – Chichester: Wiley, 2000. – 476 p.

[4] Садыков С.С., Рахимов У.Х. Насекомые-вредители зерновых культур и их энтомофаги в Узбекистане. – Самарканд: СамГУ, 2019. – 95 с.

[5] O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi. Donli ekinlar zararkunandalariga qarshi kurash bo‘yicha tavsiyalar. – Toshkent: “Navro‘z” nashriyoti, 2021. – 44 b.

[6] Mirzaeva G.S., Yusupov A.A. First record of *Schizaphis graminum* (Hemiptera: Aphididae) on wheat in Fergana region // International Journal of Entomology Research. – 2022. – Vol. 7, No. 3. – P. 112-115.

[7] Рахимов М.Т. Селекция и семеноводство пшеницы в Узбекистане. – Ташкент: Мехнат, 2017. – 156 с.

[8] ГОСТ 7.1-2003. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления. – М.: Изд-во стандартов, 2004.